Деятельность АРА в Витебске
(Из беседы с представителем Витебского отделения АРА).

С начала своей деятельности по 1 сентября Витебская контора АРА распределила до 60.000 пудов продовольствия, на сумму в один триллион руб. — Распределены 4 вагона с медикаментами, которыми снабжены амбулатории, больницы и детские дома. — Возбуждено ходатайство перед Москвой о кормлении местных студентов.

Первые посылки АРА в Витебске были выданы 13 января тек. года, каковая дата и считается началом деятельности Американской администрации помощи в Витебске. За все это время по 15 августа Витебская контора АРА распределила 18.343 посылок частным лицам и 1356½ благотворительных посылок. Всего до 1 сентября можно считать распределенными до 60 тысяч пудов продовольствия на сумму в один триллион рублей.

Ввиду такого количества продовольствия значительно понизило цены на

[illegible]

нем. Вообще, выдаваемые на посылки поступают в большем количестве, и, надо полагать, и впредь они будут поступать неограниченное время, так, что все слухи о предстоящем закрытии АРА лишены всякого основания.

Кроме Джойнта (еврейской благотворительной организации) через АРА работают еще организации,—католическая, баптистская и лютеранская, кроме того, сама АРА и отдельные лица, получающие не только индивидуальные, но и благотворительные посылки.

С самого начала своей деятельности в Витебске Амер. администрация по-

о разрешении открыть столовую для кормления нуждающихся детей и взрослых, но, ввиду голода Поволжья, Московская АРА, считая, что все силы, должны быть направлены на борьбу с последним, не сочла возможным удовлетворить ходатайство.

В настоящее время местная контора АРА послала в Москву ходатайство о разрешении кормить учащихся 7 высших учебных заведений и профессионально-технических школ Витебска. Удовлетворение этого ходатайства зависит от общего положения в других

[illegible]

Отношения АРА с местной властью самые согласные, и при содействии местных властей, АРА надеется помочь нуждающимся Витебского округа (в который входят: Витебская, Смоленская, части Псковской и Гомельской губерний).

Помощь АРА всей России.

По всей России Амер. администрация помощи снабдила медикаментами и госпитальными принадлежностями 1.700 больниц с 200.000 койками, кормила в своих столовых 9.000.000 людей, выдала 400.000 посылок на сумму 4.000.000 дол. и распределила 788 878 тонн (тонна около 60 пудов)

22

ВІЦЕБСК: НЯХАЙ ЖЫВЕ Й КВІТНЕЕ АМЭРЫКА!

Кадравая карусэль. — Сувязь з ГПУ. — Дзіўны арышт. — Упаўнаважаны хваліцца. — Краўцы бяз вопраткі, шаўцы бяз чобатаў. — Ліст у Каліфорнію. — Спадчына Айкера. — Ex Occidente lux — сьвятло з Захаду

У кабінэт кіраўніка акругі АРА былі запрошаныя два чалавекі: жанчына, якая прыйшла па сваю пасылку, і мясцовы супрацоўнік. На пытаньне, ці ведаюць яны адно аднаго, абодва адказалі адмоўна. Калі жанчына на просьбу ўпаўнаважанага напісала сваё прозьвішча — Енкіна — і расьпісалася, подпіс параўналі з

почыркам у даверанасьці на атрыманьне трох пасылак, якую меў супрацоўнік АРА прозьвішчам Канстанцінаў. Почыркі не супалі. Падробка была відавочная.

У кабінэце быў яшчэ адзін чалавек. Ён пазваніў начальніку губэрскага крымінальнага вышуку й папрасіў прыслаць канвой.

Так пачаўся дзень 1 жніўня для Доналда Ліндсэя, які выконваў абавязкі кіраўніка акругі пасьля ад'езду Джона Айкера. Пры вочнай стаўцы прысутнічаў новы ўпаўнаважаны губвыканкаму Шымялёвіч. Празь месяц у сваёй першай справаздачы ў Маскву ўпаўнаважаны паведаміць:

> Усталяваны шчыльны кантакт паміж мною й ГПУ.

Пасьля ад'езду Айкера й адстаўкі пракурора Канапліна на месца ўпаўнаважанага быў адразу прызначаны нехта Пайкін, але пратрымаўся на пасадзе толькі тыдзень. Выглядала, што ўлады ў Маскве таксама турбавалі канфлікты ў Віцебску, і з апарату Ландэра вырашылі прыслаць свайго чалавека. Так 20 ліпеня ў Віцебску зьявіўся лекар Шымялёвіч.

Новы пачатак ў дачыненьнях АРА й віцебскіх уладаў быў шматабяцальны. Штодзень па дарозе на працу Ліндсэю прапанавалі купіць амэрыканскія прадукты. Ля складоў АРА працаваў рынак, дзе зьмесьціва пасылак прадавалі й абменьвалі на іншыя прадукты й рэчы. Не пасьпеў Ліндсэй выказаць сваю занепакоенасьць, як новы прадстаўнік імгненна выдаў

пастанову зьліквідаваць базар. Таксама разьвязаўся працяглы канфлікт з аўтабазаю губвыканкаму. Айкер абвінаваціў начальніка аўтабазы ў самавольным захопе аўтамабіля АРА, той апраўдваўся, што меў дазвол на паездку ў Смаленск, але амэрыканец забыўся пра гэта. Ліндсэй і Шымялёвіч пагадзіліся лічыць інцыдэнт непаразуменьнем.

Празь месяц у сваёй першай справаздачы ў Маскву Ландэру новы ўпаўнаважаны адзначыў, што ўвесь папярэдні пэрыяд амэрыканцы ў Віцебску працавалі без нагляду ГПУ. Зь ягоным прыездам сытуацыя памянялася. Першая справаздача за пэрыяд 20 ліпеня — 1 верасьня заняла 11 старонак і складалася з 14 разьдзелаў, прысьвечаных выдачы пасылак, мэдычнай дапамозе, дзіцячаму харчаваньню, узаемадачыненьням амэрыканцаў зь мясцовымі ўладамі. Найбольшы разьдзел быў названы «Арышт супрацоўніка АРА гр. Канстанцінава». Шымялёвіч, які падпісваўся як «лекар», сьведчыў пільнасьць, уласьцівую супрацоўнікам ня толькі гэтае прафэсіі:

> Ужо зь першага дня мае працы ў АРА супрацоўнік Канстанцінаў прыцягнуў маю ўвагу як сваімі паводзінамі, гэтак і шырокім ладам жыцьця.

Канстанцінава дапытвалі, шукалі суўдзельнікаў, але той адпіраўся, сьцьвярджаў, што даверанасьць купіў, а пячатку набыў у незнаёмага супрацоўніка губсаўнаргасу ў рэстаране. Нікога знайсьці не ўдалося, і праз тры тыдні

крымінальны вышук палічыў сваю працу завершанай. Але справу Канстанцінава не перадалі ў суд і самога яго ня вызвалілі. Упаўнаважаны губвыканкаму пераслаў справу ў ГПУ. У справаздачы ў Маскву Шымялёвіч дакладаў:

> Канстанцінаў, 1906 г.н., сын былога дырэктара дзяржбанку ў Віцебску, скончыў юнкерскую вучэльню, змагаўся на Ўрангельскім фронце супраць Савецкай Расеі, быў паранены, кантужаны, па адступленьні патрапіў у Канстантынопаль. Адтуль паехаў да бацькі ў Парыж, дзе бацька ёсьць чальцом Расейскага ўраду ў Францыі. У Расею вярнуўся па амністыі, у АРА паступіў толькі таму, што АРА ведае ягонага бацьку (словы Канстанцінава). У АРА паступіў 7 лютага. Пры ім знойдзенае пасьведчаньне Чырвонага Крыжа ў Віцебску, што ў пэрыяд з 6 па 20 лютага знаходзіўся на лячэньні ў лязарэце з агняпальным раненьнем у грудзі.

Сукамэрнікам у турме Канстанцінаў расказваў, што ваяваў супраць Чырвонай арміі на паўднёвым фронце, быў засуджаны на расстрэл, але ўцёк. Аднак падчас допыту ён нечакана заявіў, што служыў у ЧК. Месцам службы назваў Кіеў. Далейшае сьледзтва было спыненае, матэрыялы ў суд не паступілі. Канстанцінаў быў перапраўлены зь Віцебску ў распараджэньне асобага аддзелу Кіеўскай ваеннай акругі.

У сваёй першай справаздачы ў Маскву новы ўпаўнаважаны Шымялёвіч так ацаніў працу АРА за час да свайго прыезду:

> Галоўнай мэтай АРА было толькі разьмеркаваньне індывідуальных дзесяцідаляравых пасылак... Пастаянна напружаная атмасфэра, разыходжаньні, непаразуменьні... Айкер усё ацэньваў з гледзішча парушэньня Рыскага пагадненьня... Такі, у кароткіх рысах, агляд дзейнасьці АРА са студзеня па ліпень — пэрыяд няспынных спрэчак паміж губвыканкамам і Айкерам, якога перасьледуе манія парушэньня паўсюль і ўсімі Рыскага пагадненьня.

Далей Шымялёвіч паведамляе:

> 20 ліпеня я ўступіў у выкананьне абавязкаў паўнамоцнага прадстаўніка губвыканкаму. Дачыненьні губвыканкаму й АРА з гэтага моманту набываюць цалкам нармальны характар.

Дзеля падмацаваньня Шымялёвіч прыклаў да справаздачы нататку з газэты «Известия Витебского губисполкома» ад 31 жніўня пад назвай «Дзейнасьць АРА ў Віцебску». Артыкул меў падзагаловак «З гутаркі з прадстаўніком віцебскага аддзяленьня АРА». Публікацыю пачынала набраная буйным шрыфтам на дзьве калёнкі ўрэзка:

> Ад пачатку сваёй дзейнасьці да 1 верасьня віцебская кантора АРА разьмеркавала да 60 000 пудоў харчаваньня на суму адзін трыльён рублёў. Разьмеркаваныя 4 вагоны з мэдыкамэнтамі, якімі забясьпечаныя амбуляторыі, шпіталі й дзіцячыя

дамы. Распачатае хадайніцтва перад Масквой аб харчаваньні мясцовых студэнтаў.

Хадайніцтва распачаў ня хто іншы, як хворы на манію парушэньня пагадненьняў Джон Айкер. Нягледзячы на канфлікты, якімі былі пазначаныя паўгоду працы ў Віцебску першага кіраўніка акругі, аказалася, што й зроблена нямала, і АРА займела высокую рэпутацыю паза сьценамі губвыканкаму. Выглядала таксама, што калі пра гэта не гаварылі адкрыта, дык прызнавалі і ў самім губвыканкаме. Менавіта з губвыканкаму, які афіцыйна апошнія тры месяцы не кантактаваў з Айкерам, у кантору АРА перадалі засьведчаную пячаткай просьбу дапамагчы вучням.

Ліст быў падпісаны будучымі шаўцамі, сталярамі й швачкамі, якія рэпрэзэнтавалі шэсьць віцебскіх прафэсійна-тэхнічных вучэльняў. Напачатку ліста амэрыканцам даволі лірычна тлумачылі сэнс гэтых установаў:

Раней гэтыя падлеткі мусілі б ісьці вучыцца да саматужнікаў і праводзіць свае маладыя гады пад вечным біцьцём сярод пакутаў і адначасова не атрымліваць ніякай адукацыі, заставацца затурканымі, цёмнымі, неадукаванымі людзьмі.

Так было. Стала:

ПТВ рыхтуюць з падлеткаў майстроў, не прымушаюць іх цярпець зьнявагаў чалавечай годнасьці

і ўводзяць іх у галіну высокіх дасягненьняў культуры й цывілізацыі.

Каб амэрыканцы лепш ацанілі перамены, прынесеныя рэвалюцыяй у Віцебск, аргумэнты паўтараліся яшчэ раз:

Раней шэры затурканы падлетак мусіў няньчыць дзяцей у свайго майстра, даглядаць жывёлу, цярпець біцьцё й зрэдку з сумам марыць аб прывольным жыцьці школьнікаў. Цяпер жа падлетак вучыцца працы зь дзясяткамі сваіх аднагодкаў у школьным памяшканьні, мае ўтульны дах над галавой і працуе толькі тады, калі гэта не перашкаджае разьвіцьцю ягонага арганізму, і ў вольны час займаецца разьвіцьцём свайго інтэлекту.

Аднак паколькі на мэце было атрыманьне амэрыканскай дапамогі, ідэальная частка на гэтым скончылася й пачыналася больш рэалістычнае апісаньне ПТВ швейнікаў:

З 58 падлеткаў круглыя сіроты — 8%, бяз бацькі — 43%, бяз маці — 13%, усяго сіротаў 64%. Амаль усе мусяць харчавацца за свой мізэрны заробак (500 000 за месяц). Ня варта думаць, быццам астатнія 36% добра харчуюцца, бо ў бальшыні ў сям'і 5—6 чалавек, зь якіх працуюць сама больш два. Натуральна, што ў такіх умовах дзеці вымушаныя часткова недаядаць, а часткова літаральна галадаць. Іхны крохкі дзіцячы арганізм разбураецца й лёгка паддаецца хваробе. У згаданай

школе нярэдкія выпадкі, калі падлетак самлее ля сваёй кравецкай машынкі.

Аўтары ліста далей працягваюць апісаньне новага быту: вучні жывуць у брудных падвалах, пазбаўленых сьвятла, цяпла і ўтульнасьці, бракуе вопраткі й абутку. Пасьля пераходзяць да ўмоваў навучаньня «высокім дасягненьням цывілізацыі»:

Ня лепшыя справы з навучальнымі дапаможнікамі. Няма ані кніг, ані сшыткаў, ані прыстойных машынаў, ані варштатаў. Такая сытуацыя характэрная ня толькі для згаданых школаў, а для ўсіх бяз вынятку ПТВ.

Ліст сканчаўся просьбамі арганізаваць абеды для 430 чалавек, забясьпечыць навучэнцаў цёплай вопраткай, падручнікамі й абсталяваньнем. Подпісы былі засьведчаныя круглаю губэрскаю пячаткаю.

Айкер пераслаў зварот у Маскву й далучыў свае аргумэнты, але з Маскоўскай штаб-кватэры прыйшла адмова — пакуль усе дабрачынныя рэсурсы забірала Волга.

Публікацыя ў «Известиях Витебского губисполкома» ўвогуле ставіла пад сумнеў ранейшую тэлеграму Эйдука пра характар працы АРА ў Віцебску, быццам скіраванай вылучна на выданьне адрасных пасылак прыватным асобам. Высьветлілася, што ў дадатак да 18 343 адрасных пасылак было таксама разьмеркавана 1356 дабрачынных пасылак. Яшчэ ў траўні віцебская АРА атрымала груз дабрачыннай дапамогі з Чэхаславаччыны, ад фонду газэты «Prager Tagblatt». Айкер тады паведамляў у Маскву:

Адзін з атрымальнікаў нядаўна пацярпеў вялікія страты ад пажару й залежыць цяпер ад дабрачыннасьці. Трое іншых падзялілі адну пасылку, яны належаць да клясы інтэлігентных людзей, якія займаюць адказныя пасады на паўгалодным заробку. Дапамога таксама была выдадзеная мастаку, хвораму з-за нястачы ежы, мастацкія здольнасьці якога высока цэняць ягоныя калегі.

Лісты ўдзячнасьці ад мастака й іншых былі таксама адпраўленыя ў Прагу.

Амэрыканскія прадукты прывялі да значнага падзеньня коштаў на мясцовых рынках, і ад гэтага выйгралі ўсе пакупнікі, прызнавала газэта. З артыкула таксама вынікала, што віцебскай АРА ўдалося пераканаць сваё цэнтральнае кіраўніцтва ў неабходнасьці пашырыць мэдычную дапамогу для акругі:

За апошні тыдзень сярод дзіцячых дамоў і мэдустановаў разьмеркавана: 23 575 ярдаў простай і стэрылізаванай нітніцы, 5700 ярдаў паркалю, 900 ваўняных коўдраў, 5000 пакетаў першай дапамогі, 1234 прасьціны, 2724 бахматыя ручнікі й вялікая колькасьць іншага інвэнтару й мэдыкамэнтаў. Апроч таго, днямі атрыманая перасоўная дэзынфэкцыйная камэра.

Айч. вайну з 1941 на 1-м Бел. фронце. Камандзір батальёна капітан С. вызначыўся 1—3.12.1943 у баях за в. Чырвоная Слабада Дубровенскага р-на: група воінаў у 30 чал. на чале з ім штодзень адбівала па 10—12 контратак ворага; калі батальён гітлераўцаў і 15 танкаў акружылі групу, С. выклікаў агонь сав. артылерыі на сябе; палічаны загінуўшым. Цяжка паранены трапіў у палон; з 1946 у Канадзе, за што са жн. 1977 да 4.12.1992 сав. ўладамі быў пазбаўлены звання Героя Сав. Саюза.

САПУНОЎ Аляксей Парфеновіч [15(27).3.1851, мяст. Усвяты Велікалуцкага пав. Віцебскай губ., цяпер Пскоўскай вобл., Расія — 2.10.1924], гісторык, археограф, краязнавец. Скончыў Аляксандраўскую гімназію ў Віцебску (1869), гіст.-філал. ф-т Пецярбургскага ун-та (1873). У 1873—96 настаўнік лац. і грэч. моў у Віцебскай гімназіі. З 1896 архіварыус *Віцебскага цэнтральнага архіва старажытных актаў*. З 1897 выкладчык Маскоўскага ун-та. У 1901—07 і з 1912 сакратар Віцебскага губ. стат. к-та. У 1907 выбраны дэпутатам ад Віцебскай губ. ў Дзярж. думу 3-га склікання, дзе падтрымліваў правае крыло акцябрыстаў. З 1918 заг. секцыі дэмаграфіі ў губернскім стат. бюро, з 1919 — у Віцебскім губ. архіве. Актыўна ўдзельнічаў у стварэнні *Віцебскага царкоўна-археалагічнага музея* і *Віцебскай вучонай архіўнай камісіі*. Адзін з ініцыятараў адкрыцця *Віцебскага аддзялення Маскоўскага археалагічнага інстытута*, у якім выкладаў у 1911—22 (з 1913 праф.). Даследаваў гісторыю, л-ру, этнаграфію, археаграфію, архітэктуру, фальклор Беларусі, перапіску Палаўкіна. Выявіў і зрабіў палеагр. апісанні старажытных рукапісных помнікаў, апісаў Барысавы камяні, архівы Віцебшчыны, Магілёўшчыны, Мінска. Сярод яго твораў: «Полацкі Сафійскі сабор» (1888), «Дзвінскія, або Барысавы камяні» (1890), «Рака Заходняя Дзвіна: Гісторыка-геаграфічны агляд» (1893), «Помнікі часоў старажытных і найноўшых у Віцебскай губерні» (1903), «Універсітэт у Полацку» (1908) і інш. Самая буйная праца С. — зборнік дакументаў «Віцебская даўніна» (т. 1, 4—5, 1883—88).

Літ.: Стукалич В.К. А.П.Сапунов: К 25-летию его ученой и лит. деятельности. Витебск, 1905; Падліпскі А. Летапісец Віцебшчыны. Мн., 1993. *Алена Філатава.*

А.П.Сапуноў

(1987) і падручніка «Гісторыя міліцыі Беларусі (1917—1994)» (1995).

Тв.: Гісторыя дзяржавы і права Беларусі. Мн., 1997 (разам з А.Ф.Вішнеўскім).

САРАКІ, веснавое свята нар. календара, якое правасл. царква адзначае як дзень 40 пакутнікаў (9 сак. старога стылю). Лічба 40 часта абыгрывалася ў павер'ях і абрадавых дзеяннях. На С. дзяўчаты пераломвалі 40 лучынак і разрывалі 40 вяровачак, якія сімвалізавалі сілы, што скоўвалі зямлю, каб найхутчэй надыхоў цяпла, абудзіць ад зімовага сну ўсю жывую прыроду. Калі на С. здараўся мароз, то чакалі яшчэ 40 маразоў і за кожным з іх з'ядалі па аднаму з 40 хлебных шарыкаў, спечаных да свята. На С. звычайна чакалі пацяплення, «адтушчэння» дрэў і прылёту птушак. Калі ад грамніц да С. трымалася добрае сухое надвор'е, то летам чакаліся засухі. *Уладзімір Васілевіч.*

САРАЦЫНЫ, негатыўная назва мусульман у сярэдневяковых зах.-еўрап. крыніцах. Рымскі гісторык грэчаскага паходжання Амін Марцэлін (4 ст.) згадваў С. як адно з арабскіх плямён на ПнЗ Аравійскай пустыні. Паступова тэрмін «С.» пачалі ўжываць для абазначэння спачатку ўсіх арабаў, потым мусульман, а часам у шырокім сэнсе ўсіх некатолікаў. Тэрмін быў вядомы і на Русі, ён набыў шырокае распаўсюджанне ў сувязі з *крыжовымі паходамі*. З канца 12 ст. яго этымалогію звязвалі з

Прафэсар Аляксей Сапуноў дзякаваў АРА на лаціне

У чэрвені, за месяц да ад'езду, Айкер сустракаўся з прафэсарамі віцебскіх інстытутаў, якія перадалі яму пэтыцыю аб дапамозе. Айкер вырашыў зьвярнуцца ў сваю альма-матэр — у Каліфарнійскі ўнівэрсытэт у Бэрклі. У суправаджальным лісьце ён пісаў:

> Джэнтэльмэны, чые подпісы стаяць пад гэтым дакумэнтам, ёсьць годнымі рэпрэзэнтантамі тае моцна панішчанае й амаль зьніклае клясы інтэлігентных людзей, якія некалькі гадоў таму вучылі моладзь Расеі ў добра абсталяваных інстытутах. Цяпер жа, апроч таго, што іх менш, ім недастаткова плацяць і яны недастаткова ядуць, іхныя клясы й лябараторыі практычна без абсталяваньня. Прычына, дзеля якой іхная просьба перададзеная ў вашую ўстанову, — тая, што калі прафэсары змогуць атрымаць патрэбныя рэчы й такім чынам здолеюць лепш вучыць сваіх студэнтаў, — тыя, у сваю чаргу, зробяць найлепшыя высілкі дзеля вызваленьня Расеі са стану голаду.

Айкер накіраваў такі самы ліст ва ўнівэрсытэт Джонса Гопкінса ў Балтымары.

Праз некалькі месяцаў у віцебскую кантору АРА прыйшоў ліст, які пачынала цытата з Эвангельля:

> Я быў галодны, і вы накармілі мяне, я прагнуў, і вы далі мне напіцца.

Да ліста была прыкладзеная кніга, якая рас-

казвала пра заслугі аўтара, прафэсара Аляксея Сапунова, у дасьледаваньні гісторыі Віцебшчыны. Археограф, краязнавец, заснавальнік царкоўна-археалягічнага музэю, былы дэпутат Дзяржаўнай думы й стацкі саветнік пісаў:

> Я прыношу сваю найглыбейшую падзяку вялікаму й шчодраму, далёкаму, але цяпер блізкаму майму сэрцу амэрыканскаму народу, які даў сілы мне, як і многім іншым працаўнікам навукі, перажыць гэтыя невыносна цяжкія часіны. Як быццам зыркі прамень сьвятла, які раптоўна зазьзяў з далёкага Захаду, асьвятліў глыбокую цемру вакол мяне[78].

У дакумэнтах АРА ёсьць тлумачэньне, што сямідзесяцігадовы прафэсар перад гэтым асьлепнуў, але пасьпяховая апэрацыя вярнула яму зрок. Аднак былы выкладчык клясычных моваў меў на ўвазе нешта іншае, калі скончыў ліст услаўленьнем:

> І для мяне напраўду «ex Occidente, non ex Oriente, lux! Vivat, crescat, floreat America in saecula saeculorum!»

[78] Пасьля 1917 А.Сапуноў кіраваў аддзелам статыстыкі губвыканкаму, 1 студзеня 1922 яго звольнілі — «перавялі на зьдзельную аплату працы». З тае пары ён практычна галадаў. Больш чым праз год пасьля ад'езду АРА, 1 кастрычніка 1924, за навуковыя заслугі 73-гадоваму навукоўцу была прызначана пажыцьцёвая пэнсія — 100 рублёў на месяц. Назаўтра, 2 кастрычніка, Сапуноў памёр.

Невядома, ці Джон Айкер разумеў лаціну, каб дакладна перакласьці выраз ***«з Захаду, не з Усходу, сьвятло! Няхай жыве, расьце, квітнее Амэрыка на вечныя вякі!»,*** але напэўна зразумеў бы сэнс.

Айкер ніколі не пабачыў гэтае падзякі.